

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ХОРТИЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-
РЕАБІЛІТАЦІЙНА АКАДЕМІЯ» ЗАПОРІЗЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ РАДИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО
ПРОСТОРУ: ПЕДАГОГІКА, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ**

Монографія

Том 1

*За загальною редакцією д. пед. н., проф. В. В. Нечиторенко
за редакцією д. пед. н., доц. М. А. Дергач*

Запоріжжя
Вид-во Хортицької національної академії
2021

УДК 37:159.9:316

А43

*Ухвалено до друку вченою радою
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР
Протокол № 8 від 25.02.2021 р.*

Рецензенти:

О. В. Мамічева – доктор психологічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

О. В. Шевяков – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Дніпропетровського гуманітарного університету

Автори:

В. Й. Бочелюк, М. А. Дергач, А. В. Турубарова, М. С. Панов,
О. М. Галієва, М. С. Кудінова, О. М. Жадленко, Т. С. Кетлер-Митницька,
Г. В. Горшкова, Ю.В. Клочкова

Актуальні проблеми освітньо-реабілітаційного простору:
А43 педагогіка, психологія, соціологія / за заг. ред. В. В. Нечипоренко,
за ред. М. А. Дергач. – Запоріжжя : Вид-во Хортицької
національної академії, 2021. – Т. 1. – 220 с.

ISBN 978-966-8157-91-2

Анотація...

УДК 37:159.9:316

ISBN 978-966-8157-91-2

© В. Й. Бочелюк, М. А. Дергач,
А. В. Турубарова, М. С. Панов,
О. М. Галієва, М. С. Кудінова,
О. М. Жадленко, Т. С. Кетлер-Митницька,
Г. В. Горшкова, Ю.В. Клочкова

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТУ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	4
Бочелюк В. Й.	
<i>1.1. Соціально-психологічні особливості ціннісних ідеалів керівників</i>	4
Панов М. С.	
<i>1.2. Соціально-психологічна специфіка реадaptaційного потенціалу особистості внутрішньо переміщених осіб: методологічний аспект дослідження</i>	26
Дергач М. А.	
<i>1.3. Вплив соціального простору на формування харчової поведінки молоді</i>	52
Галієва О. М.	
<i>1.4. Структурні компоненти ситуативної тривожності</i>	69
Кудінова М. С.	
<i>1.5. Компонентно-структурний аналіз стресостійкості учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів</i>	78
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ РОБОТИ В ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	101
Турубарова А. В.	
<i>2.1. Психологічна спостережливість як професійно важлива якість фахівців педагогічних спеціальностей</i>	101
Горшкова Г. В.	
<i>2.2. Формування основ знань про вивчення рухових дій у майбутніх вчителів-логопедів щодо застосування адаптованих фізичних вправ у професійній діяльності</i>	122
Кетлер-Митницька Т. С.	
<i>2.3. Особливості суб'єктної позиції студентів в умовах дистанційного навчання</i>	143
Жадленко І. О.	
<i>2.4. Актуальні проблеми професійної підготовки вчителів-дефектологів до реалізації концепції інклюзивного навчання</i>	161
Клочкова Ю.В.	
<i>2.5. Організація навчання студентів з особливими освітніми потребами: на прикладі КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР</i>	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ	212
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	216

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ РОБОТИ В ОСВІТНЬО- РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Турубарова А. В.

2.1. Психологічна спостережливість як професійно важлива якість фахівців педагогічних спеціальностей

Актуальність дослідження. В умовах, що склалися в сучасній українській науці, не достатньо вивченим залишається проблема визначення кола професійно важливих якостей майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей. Видається актуальним узагальнення та систематизація існуючих зарубіжних та вітчизняних даних з проблеми професійно важливих якостей фахівців педагогічних спеціальностей, динаміки їх змін в процесі професійної підготовки.

Підготовка фахівців педагогічних спеціальностей в системі вищої освіти передбачає не лише оволодіння комплексом відповідних знань, умінь і навичок, але і розвиток професійно важливих якостей [2; 16; 17]. До числа специфічних і професійно важливих якостей фахівців педагогічних спеціальностей можна віднести психологічну спостережливість. Необхідність розвитку цієї професійної якості пов'язана з тим, що високий рівень психологічної спостережливості майбутнього фахівця дозволяє набувати спеціальні знання та вміння з проблеми пізнання інших людей, адекватно сприймати та розуміти поведінку людей, позбавитися від звичних шаблонів і штампів в оцінці психологічних особливостей інших людей. Отже, достатньо розвинута психологічна спостережливість студента допомагає досягти ефективних результатів в майбутній професійній діяльності.

У вітчизняній психології проблема формування професійно важливих якостей майбутнього психолога розроблялася у дослідженнях О. Бондаренко, С. Максименко, Л. Овсянецької, Л. Орбан-Лембрик, В. Семиченко, Л. Терлецької, Н. Чепелевої та ін. Так, наприклад, С. Максименко [10] зосереджував свою увагу на таких професійно важливих якостях психолога, як готовність до контактів, раціональність у встановленні й підтримуванні стосунків, інтелектуальність, наявність психолого-педагогічного такту, самокритичність, розвиток емоційно-вольових якостей,

сформованість морально-регулятивних форм поведінки, комунікативність тощо.

У психолого-педагогічних дослідженнях помітно зростає увага до проблеми сутності та структури професійно важливих якостей (В. Анрі, А. Біне, В. Бодров, У. Джеймс, Р. Кеттелл, Є. Клімов, Дж. Кокс, О. Ліпман, Б. Ломов, Ч. Мейерс, Г. Мюнсенберг, Г. Нікіфоров, Т. Сімон, Ч. Спірмен, М. Філоненко, В. Шадріков, В. Штерн та ін.).

Також аналіз наукової літератури свідчить про певну увагу дослідників до проблеми особистісних особливостей педагогів та психологів (Г. Абрамова, Н. Бачманова, Т. Верняєва, М. Дмитрієва, Г. Ісуріна, Р. Кочюнас, Р. Нельсон-Джоунс, М. Обозов, І. Терешкіна та ін.). Вагомими для розробки означеної проблеми стали праці – Р. Бейлса (розробка структурних схем психологічного спостереження); М. Басова (психологічні особливості процесу спостереження і вплив індивідуальних особливостей самого спостерігача на здійснення процесу спостереження); Б. Ананьєва (виховання спостережливості школярів); Г. Кіслова (спостережливість в процесі професійної підготовки майбутніх учителів); І. Кулькової (компоненти психологічної спостережливості, модель функціонування і розвитку психологічної спостережливості кадрів державної служби); О. Бодальова (різниця емпатії та емпатійного компоненту спостережливості у спеціалістів різних професій); А. Родіонової (особистісні детермінанти психологічної спостережливості) та ін.

Суттєвими для нас є наукові дослідження, в яких розглядається спостережливість як професійно важлива якість для представників різних спеціальностей: держслужбовців (Ю. Терещенко, Д. Ніколенко та ін.), юристів (І. Абакумова, О. Столяренко та ін.), психологів (Л. Регуш, В. Ковальов, В. Кузьменко, А. Лебедєва та ін.), вчителів (М. Захарійчук, Г. Кіслова, Л. Колодіна, В. Лежніна, Т. Мандрикіна, О. Телєєва та ін.), вихователів (Н. Цибуляк), лікарів (Лі Вон Хо).

Проте, в наукових доробках майже відсутні фундаментальні дослідження з проблеми розвитку психологічної спостережливості студентів педагогічних спеціальностей (логопедів, вихователів, вчителів), тоді як вивчення цієї проблеми дозволить розв'язати суперечності між сучасними вимогами до особливостей прояву психологічної спостережливості та теоретичним обґрунтуванням, а також реальною практикою її розвитку в процесі професійної

підготовки майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей; потребою практики в цілеспрямованому розвитку цієї якості та недостатньою розробленістю відповідних рекомендацій і навчально-методичного забезпечення.

Основний виклад матеріалу. У психологічній літературі є різні підходи до трактування поняття «професійно важливі якості». Так, А. Карпов тлумачить «професійні якості» як індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що необхідні й достатні для її реалізації на нормативно заданому рівні, які значуще і позитивно корелюють хоча б з одним, або кількома її основними результативними параметрами: якістю, продуктивністю, надійністю [7]. Професійні властивості розглядають як таку сукупність якостей особистості, що дозволяють їй успішно виконувати певний вид діяльності та дають змогу стати конкурентоспроможним фахівцем за обраною спеціальністю.

Професійні властивості особистості є одним із важливих чинників професійної придатності. Вони не лише характеризують певні здібності, але й органічно входять до їхньої структури, розвиваючись у процесі навчання й професійної діяльності. Таким чином, розкриваючи сутність поняття «професійно важливі властивості», вчені відзначають, що, з одного боку, професійно важливі якості особистості є передумовами для забезпечення ефективної діяльності, а з другого – вони розвиваються у процесі цієї діяльності та під її впливом.

За типологією Є. Клімова, професії педагога та психолога відносяться до типу діяльності «людина-людина». Для представників цього типу найважливішими складовими є: розуміння внутрішнього світу людини; вміння слухати і чути, вміння уявляти внутрішній світ іншого, доброзичливість, здатність співпереживати іншій людині, чуйність, толерантність, поблажливість, вміння спостерігати за поведінкою людини. Фахівцю також необхідно мати творчий склад розуму, уміти будувати прогнози відносно кожної окремої людини. Вчений відмічає, що особливістю професії психолога є надзвичайна складність, нестандартність, нечіткість і неоднозначність предмету вивчення та впливу [9].

У процесі професійної підготовки майбутній фахівець повинен оволодіти системою знань, умінь і навичок для здійснення різних напрямів своєї професійної діяльності, а також при цьому вміти її проводити стосовно осіб різних категорій, що певною

мірою передбачає проникнення у їхній внутрішній світ та підтримку у різних галузях їхнього буття. Така здатність властива не кожній людині. Тому на перший план виходить питання не просто підвищення рівня теоретичної професійної підготовки майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей, а створення умов для практичного наповнення цього процесу. Окрім успішного засвоєння необхідної бази знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності, важливим також є володіння максимально вираженими особистісними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому етапі фахового становлення особистості.

Особливого значення для вивчення особливостей професійно особистісних якостей майбутніх фахівців, з огляду на необхідність самореалізації, мали роботи К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, О. Асмолова, О. Бодальова, Л. Божович, І. Булах, О. Леонтьєва, В. Мясищева, С. Рубінштейна та ін. Особистість учені розглядають як багатогранний феномен, що включає розвиток, суб'єктність, персоналізацію, самовдосконалення, акмеологію, тобто є цілісною системою, що постійно розвивається і сприяє самореалізації людини в сучасному світі [1].

Вивченням індивідуально-психологічних особливостей особистості, а також цілого комплексу професійно важливих якостей займалися: Г. Абрамова, С. Дмитрієва, Ю. Ємельянов, М. Захарийчук, Є. Клімов, О. Лазурський, О. Леонтьєв, І. Мартинюк, Г. Микитюк, М. Молоканов, Р. Овчарова, Л. Орбан, Н. Пророк, К. Рамуль, О. Романенко, О. Ситніков, Л. Скрипко, Н. Хрящева, Н. Чепелева та ін.

Основними властивостями особистості виступають ініціативність та відповідальність, які яскраво виражають особливості саморегуляції та активності особистості. Наявність таких особистісних якостей як інтуїтивність, інтелектуальність, комунікабельність, проникливість та відповідальність у майбутнього фахівця створюють основу для успішності оволодіння ним науково-теоретичним базисом професійної діяльності та розвитку його професіоналізму в цілому.

А. Фурман [20] в своїх роботах акцентує увагу на рівні сформованості цінностей-цілей у життєвих сферах і вказує, що майбутні фахівці володіють значним потенціалом у самореалізації власної особистості. Образ майбутнього фахівця охоплює

особистісні характеристики й професійні риси спеціаліста, які зумовлені змістом і специфікою практики як особливого виду професійної діяльності. Автор визначає психологічні та професійно-моральні якості, що становлять зміст двох основних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього фахівця – орієнтаційний та операціональний.

Орієнтаційний компонент включає: гуманістичний підхід до діяльності фахівця; активну позицію в навчанні й прагнення досягти вищого рівня професіоналізму; набір таких особистісних рис як незалежність, відповідальність, спостережливність, комунікабельність, тверда воля, гнучкість поведінки, товарицькість, чуйність, доброзичливість, щирість, ентузіазм, самостійність, врівноваженість, толерантність, емпатійність, рефлексивність, креативність. Операціональний компонент психологічної готовності до професійної діяльності фахівця характеризується ступенем володіння психологічними знаннями й прийомами, необхідними для подальшої професійної діяльності; реалізується шляхом вивчення сучасних психолого-педагогічних теорій і методів, вироблення вмінь і навичок виділення психологічних складових різних соціальних явищ, оволодінням психологічним інструментарієм взаємодії із соціальним оточенням. Адже кваліфікований фахівець – це не тільки грамотний працівник, а й гармонійно розвинена особистість із широким спектром морально-етичних, суспільно значущих ціннісних пріоритетів.

На думку багатьох вчених, професійно важливою якістю фахівців педагогічних спеціальностей є цілісне структурне утворення – психологічна проникливість. Вона має декілька рівнів становлення, кожний з яких відповідає таким характеристикам:

- сенсорно-перцептивний рівень (спостережливність, здатність за зовнішніми проявами правильно розуміти людей);
- рівень уявлень (образна пам'ять);
- рівень вербально-логічного мислення (активність, глибина, гнучкість мислення, розвинений аналіз і синтез, володіння мовленням, досвід спілкування з людьми);
- рівень особистісних характеристик (гуманістична спрямованість, ціннісні орієнтації, вольові риси характеру).

Усі компоненти професійної діяльності практичного психолога взаємозв'язані і взаємообумовлені. В. Дружинін серед значущих особистісних якостей психолога виділив «талант спілкування», який включає п'ять блоків:

I блок – здатність до повного і правильного розуміння клієнта, спостережливність, швидка орієнтація в ситуації.

II блок – здатність до розуміння внутрішнього стану і якостей людини, повне розуміння духовного світу, психологічна інтуїція, яка ґрунтується на високій ерудиції і гуманізмі.

III блок – здатність до емпатії (співчуття, співпереживання людині в її ситуації), доброта, повага, готовність прийти на допомогу.

IV блок – здатність до самоаналізу, інтерес до інших і до себе.

V блок – здатність і вміння керувати процесом спілкування, бути уважним, уміти слухати, бути тактовним, уміти встановлювати контакт і викликати довіру, мати почуття гумору, володіти собою [3].

Значимо, що науковий інтерес психолого-педагогічних наук до проблеми спостережливості носить як теоретичний, так і практичний характер. Про це свідчать дослідження та публікації науковців гуманітарного профілю (М. Захарийчук, В. Ковальов, Л. Колодіна, Н. Кузьміна, І. Кулькова, Т. Мандрикіна, Д. Ніколенко, Л. Регуш, А. Родіонова, А. Скрипникова, Ю. Терещенко, М. Філоненко, Лі Вон Хо та ін.). Отже, наукова зацікавленість проблемою спостережливості особистості обумовлена її важливістю для професій типу «людина-людина».

Розвинена до високого рівня спостережливність майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей дозволить адекватно сприймати і розуміти поведінку людей. За даними дослідження О. Петрової та А. Родіонової, розвиток психологічної спостережливості пов'язаний з рядом індивідуально-психологічних (тривожність, екстраверсія-інтроверсія, провідний тип сприйняття, репрезентативна система та ін.), соціально-психологічних (соціальний інтелект, соціальна сміливість, домінантність, упевненість в собі) і комунікативних якостей особистості (товариськість, конфліктність, самоконтроль в спілкуванні, компетентність та ін.) [12].

Однією із перших ґрунтовних наукових праць з проблеми спостережливості є «Виховання спостережливості школярів» Б. Ананьєва, яка опублікована ще у 1940 р. В ній закладені основи для практичної роботи з розвитку спостережливості.

На сьогодні в психологічній науці формуються як теоретичні підходи, які спрямовані на побудову структури та моделі

функціонування психологічної спостережливості (І. Кулькова, Л. Регуш та ін.), так і здійснюються емпіричні дослідження взаємозв'язків соціально-перцептивних здібностей і індивідуально-психологічних особливостей особистості (В. Лабунська, А. Родіонова та ін.). Ці дослідження є науковим підґрунтям для діагностики психологічної спостережливості, її цілеспрямованого розвитку у студентів педагогічних спеціальностей в процесі їх професійної підготовки. Комплексне дослідження психологічної спостережливості ведеться на трьох рівнях: на рівні індивіда, на психологічному рівні (особистісні якості) і соціально-психологічному рівні.

В. Лабунська в своїх працях розглядає спостережливість в структурі соціально-перцептивних здібностей людини і розкриваючи портрет суб'єкта ускладненого спілкування вказує на низький рівень їх розвитку, а саме:

- здатності зрозуміти іншу людину, невміння вникати у віртуальні процеси і стани душевних рухів оточуючих, неможливість бачити світ очима іншої людини, неадекватність відтворення уявлень і змісту впливів;

- здатності до емпатії, в якій переважає егоцентрична спрямованість емоційного резонансу, згорненість співчуття і сприяння, неадекватність сприйняття емоційних станів іншої людини;

- здібності до ідентифікації;

- здібності до психологічної прозорливості, яка дозволяє миттєво усвідомити проблему, що виникла в процесі міжособистісного спілкування, і швидко знайти рішення, спираючись на власне чуттєве сприйняття;

- здібності до спостережливості;

- низький рівень розвитку сензитивності та ін. [13].

В професійній діяльності фахівців педагогічних спеціальностей спостережливість можна назвати психологічною. Спостережливість як складний феномен виражається в умінні помічати та фіксувати зовнішні прояви внутрішнього світу людей, в здатності зрозуміти їх почуття, переживання, спонування, мотиви, розпізнавати психічні властивості особистості та психологічний підтекст кожної дії та вчинку. Спостережливість як професійна якість фахівця педагогічної спеціальності передусім опосередкована процесом і властивостями відчуття та сприйняття, а також умовами їх протікання. Характер спостережливості

залежить від типів сприйняття. Фахівцю в процесі спостереження необхідно гармонійно поєднувати аналітичний і синтетичний тип сприйняття, помічаючи окремі ознаки, властивості і особливості спостережуваних предметів і явищ, одночасно охоплюючи весь предмет (або явище) в цілому, в усій складності та взаємозв'язку окремих його частин.

Спостережливість припускає добре розвинений зоровий аналізатор, високу абсолютну і відносну чутливість. В процесі розвитку чутливості починає позначатися вплив професійних переваг і настановлень, а отже, спостережливість набуває вибіркового та професійного характеру.

Високий рівень професійних знань та професійне мислення фахівців педагогічних спеціальностей дозволяють усвідомлювати, правильно розуміти та трактувати спостережувані психічні явища. Розвинута спостережливість дозволяє розрізняти ознаки і об'єкти, що мають незначні відмінності, помічати відмінності в схожому та скоротити час сприйняття ознак, об'єкту або процесу до мінімуму. Результати розуміння і усвідомлення сприйманого опосередковані особливостями пам'яті, оскільки саме завдяки їй забезпечується повнота уявлень і понять, що становлять структуру знань психолога, його професійний досвід. Отже, професійні знання та мислення дозволяють фахівцю усвідомлювати і розуміти спостережувані психічні явища.

Розвинута спостережливість також сприяє вдосконаленню здатності не лише бачити і відчувати іншу особистість, але і передбачати її поведінку. Так, однією із передумов розвитку спостережливості є зв'язок її з прогнозуванням. Умови прогнозування в процесі взаємодії людей особливі та проявляються в наступному:

- обмеженість в часі;
- багатогранність об'єкту прогнозу (людина);
- майже завжди – дефіцит інформації, необхідної для прогнозу;
- неможливість врахувати все різноманіття причин, які впливають на об'єкт прогнозу [21].

Оскільки об'єктом спостереження можуть бути тільки зовнішні прояви особистості, то для розвитку спостережливості важливо знати, про які психічні явища свідчать ті або інші спостережувані ознаки. Л. Регуш виокремлює такі специфічні особливості спостережливості. По-перше, в зовнішній поведінці

або в самій зовнішності людини побачити її внутрішні, психічні стани або властивості. По-друге, необхідність диференціювати ознаки, через які людина виражає себе зовні. Вони можуть бути виражені через фізіогномічну маску, осанку, ходу; психічні явища, що протікають в теперішньому часі, а також через міміку, жести, пози. По-третє, інтерес саме до людини як об'єкту сприйняття і спостереження. На основі цього інтересу формується вибірковість сприйняття, швидко створюється досвід спостереження за людиною і бачення її психічних станів. Професійні знання складають ту основу, яка не лише впливає на цілеспрямованість сприйняття і сприяє розвитку диференціювання сприйманих ознак, але і прямо впливає на розуміння спостережуваних об'єктів і процесів. По-четверте, зміст діяльності припускає взаємодію людей. А це означає, що спостерігати треба, як правило, не ізольовану людину, а людей, що знаходяться в спілкуванні, у взаємовідносинах один із одним. Емпатія характеризується здатністю до відображення внутрішнього світу іншої людини. Таке відображення сприяє розумінню думок і почуттів іншого, а також викликає емоційну причетність. Виникнення емпатії припускає розвинену спостережливість і її зв'язок з мисленням і почуттями. Уміння ставати на точку зору іншої людини, імітувати її стани, розуміти те, що не висловлено вголос, ідентифікуватися з її емоційним станом, передбачати розвиток поведінки і психічних станів – ось той конкретний зміст емпатії, який проявляється в процесах взаємодії між людьми. Спостережливості тут сприяє певний тип особистості, при якому розвинені такі емоційні властивості, як вразливість та емоційна чуйність [21].

В своїх працях С. Касаткін [8] розкриває закономірності та правила розвитку гострої спостережливості. Наведемо деякі з них:

- гострота спостережливості збільшується, якщо людина чітко усвідомлює орієнтири спостереження;
- чим детальніше фіксувати обстановку з першого погляду, тим гостріше буде спостережливість;
- перехід сприйняття від крупних до дрібних ознак – досягнувши межі власної спостережливості або того рівня найдрібніших та найнезначніших деталей, які здатні помічати, сприймати та аналізувати;
- спостережливість тим гостріша, чим нижче межа її можливостей та чим швидше людина досягає її (межу) при постійному спостереженні;

– чим більше спостережуваних об'єктів типізовано в свідомості, тим гостріша спостережливість;

– чим точніша та повніша інформаційна копія об'єкта, навколишнього оточення та картини світу, тим гостріше спостережливість.

Отже, психологічна спостережливість як професійна якість фахівців педагогічних спеціальностей виражається в здатності помічати та фіксувати зовнішні прояви внутрішнього світу людей, розуміти їх почуття, переживання, спонукання, мотиви, розпізнавати психічні властивості особистості та психологічний підтекст кожної дії та вчинку.

Потреба в дослідженні психологічної спостережливості та її розвитку в процесі професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей обумовлена, по-перше, тим, що спостережливість дозволяє фахівцю адекватно сприймати і розуміти психічні стани людини, розрізнити і правильно інтерпретувати їх динаміку. Фахівець, що має розвинену психологічну спостережливість, поза, міміка, жести, хода людини є інформативним джерелом, яке дозволяє йому прийти до правильного рішення і здійснити зворотний зв'язок в процесі професійної взаємодії. По-друге, спостережливість допомагає співпереживати людині, долати негативні стереотипи і установки при розпізнаванні характерних її особистісних якостей. По-третє, спостережливість дає можливість студенту аналізувати причини ускладнень в засвоєнні навчального матеріалу, оперативно адаптувати його до особливостей свого розуміння.

У зв'язку з цим, на сьогодні, процес професіоналізації вимагає від майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей значно більшої роботи щодо створення себе як професіонала та подальшого постійного самовдосконалення. Також формування психологічних вмінь, які пов'язані з розвитком професійно важливих якостей особистості, серед яких особливе місце займає психологічна спостережливість.

Майбутній фахівець, який має високо розвинену спостережливість здатен самостійно придбати спеціальні знання, уміння і навички з проблеми пізнання інших людей. Це дозволяє позбавитися від звичних шаблонів і штампів в оцінці психологічних особливостей інших людей, краще розпізнавати індивідуальні особливості особистості, розвивається здатність розглядати зовні спостережувані особливості станів інших людей в

сукупності з усіма існуючими різноманітними чинниками та ознаками.

Психологічна спостережливість дозволяє майбутньому фахівцю не лише бачити, розуміти, але і прогнозувати різні психічні процеси, стани людей, їх потенційні можливості та тенденції розвитку. Потреба і уміння студентів педагогічних спеціальностей спостерігати за навколишнім світом і проводити самоспостереження сприяє подоланню негативних стереотипів та настанов, дозволяє прогнозувати характер взаємовідносин між людьми.

Також, висококваліфікований фахівець повинен розуміти емоційні стани людей, вміти розуміти та оцінити себе як професіонала стимулюють його бути спостережливим по відношенню до різних проявів почуттів іншої людини та самого себе. За умови цілеспрямованого розвитку психологічна спостережливість визначає успішність, ефективність і результативність подальшої професійної діяльності.

Індивідуально-особистісне та професійне становлення фахівця у зарубіжній та вітчизняній науці розглядали з позицій різних підходів. Зокрема, представники особистісного підходу в центр уваги ставлять людину, в якій первинно закладено прагнення до самовизначення, саморозвитку, самопізнання і самореалізації (Л. Божович, С. Максименко, В. Мерлін, В. Семиченко та ін.). Людина усвідомлює свої мотиви і потреби, життєву позицію й водночас вільна в своєму виборі та обранні власного життєвого шляху. У цьому підході наголошено на значущості мотиваційної складової, яка впливає на самовизначення людини. Завдяки цьому в майбутньому, обираючи професію, вона розуміє, чи може відповідати цій професії за своїми індивідуальними характеристиками, здібностями, особливостями темпераменту. Загалом, проблема пізнання фахівцем власної індивідуальності та індивідуальності інших людей залишається практично не вивченою. Студенту важко визначити самостійно свою готовність до складної та непередбачуваної професійної діяльності, зрозуміти, чи зможе він реалізувати себе в ній та досягти свого «акме», чи відповідає він особистісним характеристикам та вимогам до професійної діяльності. Це зумовлює необхідність психологічного супроводу становлення його особистості як фахівця на етапі навчання у закладі вищої освіти. Успішність професійної діяльності розглядається через здібності, які забезпечують її

реалізацію. На етапі професійної підготовки ці здібності виявляються у студента насамперед через показники його академічної успішності, ефективному проходженні практики, активній участі в наукових заходах. У подальшому на основі цього відбувається входження у професію, реалізується творчий підхід до діяльності, з пошуком у ній інноваційних методів роботи.

З позицій генетичного підходу інтерес для нашого дослідження представляє розгляд індивідуально-особистісного та професійного становлення майбутнього фахівця як процесу та результату (Г. Абрамова, М. Амінов, Л. Виготський, П. Гальперин). Особистісне становлення охоплює весь життєвий шлях людини, а професійне та особистісне становлення відбуваються у нерозривній єдності як безперервний поетапний процес.

Професійно-орієнтований підхід (Е. Зеєр, Є. Клімов, Н. Пряжніков) ґрунтується на розумінні взаємозв'язку особистості та професії, з урахуванням відповідності людини вимогам професійної діяльності. Цей взаємозв'язок реалізується через професійну придатність, тобто психологічну готовність майбутнього фахівця до виконання діяльності, яка має включати: розуміння та усвідомлення важливості своєї професії, готовність до труднощів при вступі в професію, відповідальність за психологічне здоров'я людей, адекватну оцінку себе та своїх сил, емоційну рівновагу.

З позицій цілісно-функціонального підходу до вивчення якостей особистості, кожна властивість містить особистісні та індивідні характеристики, функціонально пов'язані між собою (А. Крупнов). Особистісні характеристики включають мотиваційні, когнітивні й поведінкові змінні, а індивідні ознаки розглядаються як динамічні, емоційні та регуляторно-вольові змінні.

Таким чином, будь-яка особистісна якість є не автономним, а складним системним утворенням, що включає мотиваційно-сміслові та регуляторно-динамічні компоненти, які інтегрують сукупність основних психічних функцій, а також особистісні та індивідуальні характеристики особистості.

Етико-педагогічні аспекти роботи психолога висвітлені у працях Л. Хоружої, в яких розглядається особистість психолога як носія морально-етичних цінностей. Основою етики є гуманізм, який має формуватися в системі професійної підготовки та є глибинним внутрішнім прагненням особистості створювати етичну атмосферу взаємодії з іншою людиною, бажанням встановити

особливого роду відносини близькості, емпатії, прихильності. Авторка вказує на необхідність формування здатності практичного психолога конструктивно аналізувати поведінку та вчинки іншої людини [21], а отже мати таку властивість як вміння спостерігати.

Таким чином, аналіз стану наукової розробленості проблеми психологічної спостережливості як психологічного феномену, а особливо її місця у структурі професійної діяльності фахівців педагогічних спеціальностей все більше набуває своєї актуальності. Адже, незважаючи на численність літературних джерел, психологічна природа спостережливості залишається маловивченою. А саме не повною мірою досліджено вплив спостережливості на професійну підготовку фахівців педагогічних спеціальностей, а також індивідуально-психологічні властивості особистості осіб, бажаючих освоїти дані спеціальності. Тому виникає необхідність вивчення компонентів та показників у структурі психологічної спостережливості студентів педагогічних спеціальностей та умов її розвитку.

Насамперед, розглядаючи професійно важливі якості фахівців педагогічних спеціальностей треба зазначити, що їх діяльність умовно поділяється на такі сфери: фахівець-дослідник, фахівець-теоретик, фахівець-практик, у зв'язку з цим, існують різні вимоги до їх професійно важливих особистісних якостей. Для успішної роботи в сфері наукової психології необхідними, як вважає К. Рамуль, є: спонтанна допитливість, здатність тривалий час займатися вирішенням певної проблеми, високий рівень наукової обдарованості, значний розвиток пам'яті, творчого мислення, фантазії та спостережливості. Він виокремив такі риси особистості, які необхідні всім вченим: ентузіазм по відношенню до роботи, схильність до тривалої і наполегливої праці, дисциплінованість, здатність до критики та самокритики, неупередженість, вміння знаходити спільну мову з людьми.

Для фахівця-практика характерні виражена готовність до контактів, загальна інтелектуальність, вміння підтримувати контакти, стресостійкість в процесі спілкування, вміння контролювати свою поведінку, атракція, емпатія, емоційне зараження, самостійне прийняття рішень.

Отже, в науковій літературі постає питання моделі особистості фахівця педагогічної спеціальності, її особистісних якостей та психологічної спостережливості та її структури зокрема.

Н. Чепелева зазначає, що модель особистості практикуючого психолога включає наступні складові:

1. Мотиваційно-цільова підструктура особистості, яка передбачає сформовану позитивну мотивацію до професійної діяльності, до надання психологічної допомоги, прийняття себе та інших. Базовою особистісною якістю на цьому рівні виступає діалогізм, що включає діалогічну готовність, безумовне сприйняття іншого, особистісну рефлексію, розвинену систему особистісних смислів, орієнтованість на досягнення взаєморозуміння.

2. Когнітивна підструктура, до якої відноситься сфера знань особистості: особистісне знання, знання себе та інших; Я-концепція фахівця (адекватність та сталість самооцінки, емпатичність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, що зумовлюють проєкції та психологічні захисти тощо); професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної та невербальної поведінки, тобто розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати наслідки роботи). Базовими особистісними якостями когнітивної підструктури є професійна рефлексія та професійний інтелект.

3. Операційно-технологічна підструктура передбачає розвинену компетентність фахівця. Вона включає володіння основними професійними вміннями та навичками, що забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань. Найважливішим компонентом цієї підструктури є практичний інтелект.

4. Комунікативно-рольова підструктура передбачає розвинену комунікативну компетентність психолога. Вона містить соціально-когнітивні та комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо). Ця підструктура включає також специфічні якості – акторські та режисерські, організаційні, що дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки і групові засоби психокорекції. Базовою особистісною якістю є професійна ідентифікація та соціальний інтелект.

5. Регулятивна підструктура – це здатність у процесі спілкування визначати будь-які відхилення від нормального функціонування або розвитку людини чи групи, яка є

найважливішою складовою спеціальних здібностей до психологічної діяльності. Регулятивна підструктура забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Провідним компонентом виступає професійна саморегуляція [23].

Розглянемо основні підходи до визначення особистісних детермінант спостережливості. У ряді досліджень встановлено, що, перш за все, спостережливість пов'язана з індивідуальними особливостями психічних процесів. Так, процес спостереження визначає тип сприйняття: аналітичний, синтетичний і емоційний (О. Анісімова, В. Шадріков, В. Степанов). Наступною ознакою є вибірковість сприйняття людини. Цей механізм заснований на законі єдності фігури та фону при сприйнятті (з одночасного потоку частина інформації сприймається як фон). Більш низькі пороги чутливості в одній модальності і більш високі – в іншій, виділення провідного типу чутливості також характеризують індивідуальні особливості спостерігача (Б. Ананьєв, С. Кравков, О. Лурія, В. Степанов). Процес спостереження характеризують також особливості психічних процесів, як рівень інтелекту, індивідуальні особливості та тип мислення, складність когнітивної структури.

Крім індивідуальних особливостей психічних процесів (концентрація та переключення уваги, пам'ять на різні події, час реакції, можливості сенсорної системи тощо), спостереження визначається особливостями особистості спостерігача (мотиви, установки тощо).

Про важливість особливостей психічних процесів для спостережливості наголошувала Н. Цибуляк, вивчаючи умови формування спостережливості у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Вчена виокремила у структурі цього феномена такі компоненти: когнітивний (особливості пізнавальних психічних процесів, таких як: сприймання, уваги, мислення, пам'яті, які забезпечують функціонування спостережливості); мотиваційно-цільовий (розглядаючи його як систему спонук, які зумовлюють активність і цілеспрямованість майбутніх вихователів до пізнання та розуміння індивідуальної своєрідності суб'єктів освітнього процесу закладу дошкільної освіти за допомогою прояву спостережливості); операційний (розглядаючи його як практичне втілення способів дій у професійній діяльності викладача) [22].

О. Дубовик, вивчаючи професійні якості майбутніх психологів у спеціальних закладах освіти запропонувала структуру симптомокомплексів, кожен із яких містить низку взаємопов'язаних компонентів, а саме: когнітивно-рефлексивний (високий рівень інтелекту, індивідуальний стиль мислення, самостійність, інтуїцію, рефлексію); морально-етичний (емпатійність, сензитивність, альтруїзм, моральність, відповідальність, конгруентність); комунікативно-афіліативний (афіліативність, комунікативність, компетентність, потреба у саморозвитку, самореалізації та самовдосконаленні) [4].

Спираючись на вищезазначені праці науковців було виділено у структурі психологічної спостережливості такі компоненти та їх показники (рис. 1).

Рис. 1. Складові психологічної спостережливості

Отже, компонентами психологічної спостережливості є: когнітивний, афективний та операційний. До складової когнітивного компонента відноситься особливості пізнавальних психічних процесів, а саме для нашого дослідження інтерес становлять, насамперед, особливості сприймання, уваги, пам'яті які забезпечують функціонування спостережливості. Як зазначає Д. Ніколенко, сутність спостережливості полягає в органічному поєднанні усіх пізнавальних процесів при відображенні дійсності, що проявляються специфічно як здатність людини до цільового розрізнення оточуючої дійсності, осмисленого сприйняття об'єктів,

явищ, процесів у динаміці, поєднуючи досвід відображення дійсності з інваріативністю результату поведінки й діяльності [11].

Основою спостережливості виступає процес сприймання та особливості сенсорно-перцептивної організації людини. Сприймання – це цілісний когнітивний процес, у якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність в різних її модифікаціях, результатом чого є побудова (конструювання) конкретного перцептивного образу, тобто мова не йде про «чисте» сприймання, а про сприймання як домінуючу функцію, яка невідривно пов'язана з іншими психічними функціями (пам'ять, мислення – передусім, не кажучи вже про сенсорні, увагу, що певною мірою передують сприйманню) [14].

Сенсорно-перцептивна організація – це цілісна система аналізаторів усіх без виключення модальностей, яка включена до загальної структури розвитку людини. Швидкість процесу прийому й перетворення інформації залежить від сприйнятливості – здатність швидко, легко й точно сприймати зовнішні прояви внутрішнього світу особистості. Сприйнятливість зумовлюється характеристиками сенсорної організації людини, насамперед, чутливістю та типом сприймання. У дослідженнях Б. Ананьєва, С. Кравкова, О. Лурія, В. Степанова встановлено, що виділення провідного типу чутливості й низькі пороги чутливості в одній модальності та високі в іншій істотно впливають на швидкість і легкість сприймання. Сприйнятливість визначається також типом сприймання (аналітичним, синтетичним, аналітико-синтетичним або емоційним), що визначає особливості відображення сприйнятої інформації [15].

Окрім сприймання й особливостей сенсорно-перцептивної організації майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей, важливе значення у функціонуванні їхньої спостережливості відіграє увага. Увага – це форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах та одночасному абстрагуванні від інших [18]. Вона характеризується вибіркоким ставленням до навколишньої дійсності: коли з великої кількості подразників виділяється один або кілька з них.

Особливе значення для спостережливості, на думку таких науковців, як М. Басов, Ф. Гоноболін, С. Максименко, Д. Ніколенко, Л. Регуш, відіграють такі властивості уваги як розподіл, концентрація та стійкість. Розподіл уваги виражається у

можливості втримувати в «полі зору» одночасно декілька об'єктів. Концентрація або інтенсивність уваги – цінна її якість. Показником концентрації уваги, на думку багатьох психологів, є вміння зосереджуватися на об'єкті певний час. Стійкість уваги проявляється у тривалості концентрації уваги на об'єкті. Означені властивості уваги надають майбутнім фахівцям змогу зафіксувати особливості проявів настрою, емоцій, виразу обличчя, мовлення, жестів, міміки тощо.

Прояв спостережливості неможливий без таких пізнавальних психічних процесів, як мислення й пам'ять. У психолого-педагогічних дослідженнях спостережливість визначається як здатність не лише фіксувати явища психічного життя людини, а й як можливість відокремлювати істотне від неістотного, головне від другорядного, розкривати психологічні зв'язки між проявами її поведінки, з'ясовувати ті цілі, думки, почуття, наміри (І. Бех, О. Бодальов, Ю. Гільбух, Г. Костюк, І. Кулькова, Л. Регуш, А. Родіонова та ін.). Це можливо за умови включення до процесу пізнання мислення та пам'яті.

Отже, когнітивний компонент психологічної спостережливості відображає взаємодію пізнавальних психічних процесів, що забезпечує фіксацію та розуміння індивідуальних особливостей іншого. Тому критерієм його визначення виступає розвиненість пізнавальних процесів. Розробляючи систему показників означеного критерію, ми керувались міркуванням про те, що в межах одного експериментального дослідження неможливо діагностувати й зробити кількісно-якісний аналіз рівня розвитку всіх пізнавальних психічних процесів, що мають значення для прояву психологічної спостережливості психологів. Тому обрали найбільш суттєві: обсяг сприймання; концентрація, стійкість, розподіл уваги; обсяг довготривалої пам'яті.

Афективний компонент полягає в здатності проявляти витримку, самоконтроль і саморегуляцію, а в роботі над собою виражається в емпатії, сенситивності та рефлексії. Отже, до складової афективного компонента відносимо емпатію, рефлексію та сенситивність.

Проблемі емпатії приділяли увагу у своїх роботах Г. Абрамова, М. Амінов, І. Бех, О. Бондаренко, Г. Ванершот, І. Вачков, Т. Казанцева, В. Карандашев, Р. Кочюнас, В. Кротенко, Т. Маралова, В. Панок, Н. Пов'якель, М. Пряжников, К. Роджерс, О. Романенко, О. Сидоренко, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.

Емпатія передбачає розуміння внутрішнього світу людини через емоційне залучення до її життя (передусім через співчуття, співпереживання) [6]. Тобто емпатія виходить за межі отримання інформації про особистість і має на меті розуміння її емоційного стану.

Емпатія, крім емоційного відгуку, співчуття, передбачає загальну здатність людини тотально відчувати внутрішній світ іншої, налаштовуватися на неї. Емпатійна людина легко уявляє себе в позиції іншої, вдало прогнозує її реакції, прилаштовуючись до майбутніх оцінок та вимог. Ця здатність є однією з умов розвитку соціально-психологічної компетентності і зростає з накопиченням життєвого досвіду.

В. Кротенко розглядала емпатію як соціально-психологічну властивість особистості, яка являє собою сукупність соціально-психологічних здібностей:

- здібність емоційно реагувати на переживання іншого та подумки переносити себе в думки, почуття та поведінку іншого;
- здібність використовувати засоби взаємодії, які полегшують страждання іншої людини [19].

На важливості рефлексії як важливої якості наголошують відомі психологи (Г. Абрамової, Т. Верняєвої, Т. Казанцевої, В. Потапової, Ю. Приходько, І. Слободянюк, В. Століна, Т. Титаренко та ін.).

Рефлексія – це процес подвоєного, дзеркального взаємовідбиття суб'єктів, змістом якого виступає відтворення, копіювання особливостей один одного. У складному процесі рефлексії присутні позиції, що характеризують взаємне відображення суб'єктів: сам суб'єкт, яким він є в дійсності; суб'єкт, яким він бачить самого себе; суб'єкт, яким він бачиться іншому.

Рефлексія – це можливість самокритично відстежувати план власного життя. Рефлексивна активність спрямована на усвідомлення людиною як її сприймають партнери по спілкуванню. Рефлексуючи з приводу власних якостей, рис характеру, індивідуально-типологічних можливостей і обмежень, зважаючи свої домагання, цілі, завдання, людина поступово вчиться їх враховувати. Цей важливий рефлексивний механізм був вперше описаний В. Століним.

Професійна рефлексія – це розуміння та усвідомлення педагогічної діяльності, зокрема спостережливості. Рефлексія дозволяє оцінити власні професійні якості, співвіднести їх із цілями

й вимогами діяльності. І як результат – саморозвиток, самовдосконалення професійної компетентності. Прогнозування (передбачення, антиципація) – це відображення майбутнього, що спрямоване на отримання випереджувальної інформації про дитину, визначення тенденцій та динаміки її розвитку на основі аналізу стану в минулому й теперішньому [15]. Науковці вказують на те, що базисом успішного прогнозу та передбачення виступає спостережливість [5; 19; 21; 24]. Саме вона забезпечує інформацію щодо індивідуальних особливостей суб'єктів, на основі якої будується прогнозування подальшої взаємодії з ними. З огляду на розглянуті трактування означених професійно важливих якостей, деякі структурні компоненти спостережливості розглядаються нами не як її структурні компоненти, а як сприятливі умови розвитку (емпатія, рефлексія тощо).

Наступним показником афективного компонента є сензитивність. У наукових працях Б. Ананьева, Т. Верняєвої, Л. Виготського, О. Запорожця, І. Лернер, О. Леонтьєва, Т. Маралової, Р. Стретфорда сензитивність розглядається як характерологічна особливість людини, здатність її до чутливості, розрізняти і реагувати на зовнішні подразники.

Сензитивна особистість – це, перш за все, психічно здорова особистість, що здатна адекватно сприймати вимоги ситуації у контексті прийняття відповідних рішень, яка отримує позитивні емоції, радість від спілкування з іншими. Найчастіше сензитивність розглядають як підвищену чутливість до чогось, вміння розуміти і сприймати особливості поведінки іншої людини, що дає можливість прогнозувати її. Сензитивність базується на здатності людини звертати увагу на поведінку, мовлення та зовнішність інших людей, що є обов'язковою для спостережливості.

Операційний компонент, у нашому дослідженні, забезпечує спостережливості її процесуальність. Це загальні та специфічні уміння, які дозволяють успішно та адекватно пізнавати внутрішні стани співрозмовника. До складової операційного компонента відносимо здатність диференціювати та порівнювати зовнішні прояви, а також перцептивно-невербальну компетентність.

Як уже зазначалося, спостережливість особистості реалізується у процесі спостереження, що передбачає певну послідовність дій і операцій, яка спрямована на пізнання та розуміння особистості. Певні дії можуть переходити, розгортатись як в окрему діяльність, так і автоматизуватись, і згортатись в

операції. Відповідні переходи пов'язують дії та операції, операції та діяльність – залежно від того, чим вони детерміновані – мотивами, цілями або умовами праці. Спостережливість передбачає практичне втілення способів дій, що становлять її операційний бік.

Спостережливість передбачає розгортання відповідного способу дій, який вимагає необхідної та достатньої кількості операцій. Спостережливість неможлива без наявності вміння опосередковано диференціювати й порівнювати необхідні та достатні кількісні та якісні прояви індивідуальних особливостей людини; контролювати й враховувати динаміку зміни співвіднесення необхідних і достатніх зовнішніх проявів із урахуванням ситуації їх фіксації; організувати й проводити цілеспрямований пошук необхідних і достатніх проявів розрізнення для розуміння індивідуальності дитини.

Теоретичний аналіз наукових досліджень дає можливість зробити висновок, що спостережливість – це професійно важлива якість фахівців педагогічних спеціальностей, що передбачає фіксацію та інтерпретацію суттєвих, характерних і навіть малопомітних зовнішніх проявів індивідуальних особливостей суб'єктів. Ця якість посідає особливе місце у системі професійно важливих якостей, оскільки виступає основою пізнання та розуміння. Вона визначає успішність, результативність і продуктивність діяльності фахівця та дає можливість для творчої самореалізації.

Висновки.

1. В психолого-педагогічній науці переважна більшість вчених трактують психологічну спостережливість як базисну соціально-перцептивну здібність людини, як сукупність особистісних якостей і здібностей людини, що проявляються в умінні розпізнавати особливості вигляду і поведінки інших людей, як зовнішнє вираження їх індивідуальних особливостей, характеристик і станів.

2. Узагальнення основних закономірностей становлення особистості професіонала дало змогу обґрунтувати поняття професійно орієнтованих особистісних якостей фахівця, що є найбільш прийнятним для вивчення особистості майбутнього фахівця педагогічної спеціальності саме на етапі професійної підготовки. Під важливими професійно орієнтованими особистісними якостями фахівців педагогічних спеціальностей ми розуміємо інтегральні психологічні характеристики суб'єкта

діяльності, що впливають на ефективність засвоєння навчально-професійної діяльності та забезпечують досягнення високого рівня професіоналізму в даній професії.

3. Змістова структура психологічної спостережливості розглядається нами як структура компонентів, кожен з яких містить низку взаємопов'язаних показників, а саме:

– когнітивний компонент, розглядається як сукупність особливостей пізнавальних психічних процесів, які забезпечують функціонування спостережливості. Цей компонент визначається за такими показниками: особливості сприймання, уваги, пам'яті, а саме: обсяг сприймання; концентрація, стійкість, розподіл уваги; обсяг довготривалої пам'яті;

– афективний компонент – це зовнішній вияв, який є невід'ємною частиною у професійній діяльності фахівців педагогічних спеціальностей та виражається в здатності до емпатії, чутливості та рефлексії;

– операційний компонент – це загальні та специфічні уміння, які дозволяють адекватно пізнавати внутрішні стани співрозмовника, до цих умінь відносимо здатність диференціювати та порівнювати зовнішні прояви, а також перцептивно-невербальну компетентність.

Горщикова Г. В.

2.2. Формування основ знань про вивчення рухових дій у майбутніх вчителів-логопедів щодо застосування адаптованих фізичних вправ у професійній діяльності

Нинішній стан економіки України, а також намічені напрямки її реформування не залишають сумніву у тому, що в умовах ринку отримати роботу та втриматись на робочому місці зможе тільки висококваліфікований фахівець, який досконало володіє своєю професією і озброєний необхідними спеціальними знаннями, що дозволяють швидко пристосовуватись до швидкоплинних вимог суспільства, змінювати спеціалізацію в рамках своєї професії чи саму професію у межах однієї групи професій. Сьогодні можна констатувати, що суспільство впритул підійшло до тієї оцінки у соціально-політичному й економічному реформуванні, за якої виникає конкуренція кваліфікованих фахівців. Сучасні освітні заклади потребують вчителів-логопедів, які добре обізнані з проблемами спеціальної педагогіки і

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО
ПРОСТОРУ: ПЕДАГОГІКА, ПСИХОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ**

Том 1

Монографія

Автори:

В. Й. Бочелюк, М. А. Дергач, А. В. Турубарова, М. С. Панов,
О. М. Галієва, М. С. Кудінова, О. М. Жадленко, Т. С. Кетлер-Митницька,
Г. В. Горшкова, Ю.В. Клочкова

*За загальною редакцією д. пед. н., проф. В. В. Нечипоренко
за редакцією д. пед. н., доц. М. А. Дергач*

Комп'ютерне верстання – П. В. Демченко
Дизайн обкладинки – Т. В. Геворкян-Тарасова

Підписано до друку 25.02.2021
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк Riso.
Ум. друк. арк. 12,79.
Наклад 100 пр. Зам. № 95

Видавництво комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.
Свідоцтво: ДК № 7031 від 27.12.2019 р.
E-mail: info@khnra.zp.ua
Сайт: khnra.edu.ua